

Folkeviser i Thy

Bent Windfeld

Folkeviserne hører til „arvesølvet« i dansk litteratur. Enkelte af dem har ifølge traditionen en særlig tilknytning til Thy. Med udgangspunkt i den samlede udgave af danske folkeviser, der blev påbegyndt af Svend Grundtvig i 1853 og afsluttet i 1976, underkaster artiklen denne visetradition en kritisk undersøgelse.

Den lærde historiker Hans Gram skrev i 1750 i et historisk arbejde en bemærkning om folkeviserne som historiske kilder, hvor han ikke viser dem nogen som helst tillid. Han skrev: „At Kongen har haft Børn med sin Konkubine Tove, tror jeg gjerne. Men at om slige Materier ere udsprede adskillige Fabeler og Æventyre; er sikkert. Hvilket og kendes af den lumpne vise, som Hr. Peder Syv har indført udi sin Samling, hvor det iblandt andre Urimeligheder, læses, at Kongen, da han drog i Leding, satte Dronning Helvig til at tage Landene vare og vogte dennem vel, til han kom hjem igen. og udi Peder Syvs Forklaring den alt for latterlige Kællingsnak om Tjeneren, der skaffede Kongen at vide, hvad han tænkte paa. Udi min Barndom har jeg ogsaa hørt sjunge en Vise om Kong Voldemar og Tovellille, hvoraf jeg vel erindrer mig Melodien og Omkvædet, men udaf alt det øvrige ikkun disse Ord, hvori Kongen forklarer for Dronning Helvig, hvorfor han er ked af hende: „Jeg har syv Børn med Tove, jeg har ingen med dig. Men Tove var Konningens Frille.“ Og at samme Ord ere bleven mig beholdne i Hukommelsen, er vel kommet deraf at jeg siden erfarede, hvor falskt dette var, efterdi Kong Voldemar jo havde med sin Dronning sex Børn, fra Anno 1341, de bleve gifte sammen, indtil 1353. Hvilken og deslige flere Observationer have betimeligen virket hos mig den største Foragt for Viser, og for Traditioner i Almindelighed uden Bevis, de maa end være af aldrig saa lærde Mænd tilforn troede.”¹⁾

I betragtning af hvordan folkeviserne er blevet overleveret til os, er det ikke så underligt at deres kildeværdi er tvivlsom. I den store samling af alle danske folkeviser som Svend Grundtvig begyndte i 1853, og som blev færdig i 1976, er der 539 viser. 61,7% af disse viser stammer fra håndskrifter der er skrevet i perioden fra 1550 til 1600 af personer med tilknytning til Chr. III's og Fr. II's hof, og 17,3% stammer fra perioden 1600 til 1650, men er optegnet af personer uden forbindelse til hoffet. Resten stammer så fra senere tider, dels fra skillingstryk, dels fra indsamling af mundtlig overlevering. Det forbavsende er at der op i dette århundrede har kunnet findes viser i denne stil.²⁾

De fleste forskere er overbevist om at viserne er ældre end den første nedskrift. De skulle således med hensyn til det centrale i deres indhold stamme fra middelalderen,

mange mener at de første blev digtet allerede i 1200-tallet, mens andre mener at man må regne med en senere opståen. Tilsvarende mener nogle også at de som helhed giver et omfattende og levende billede af livet i middelalderen, selv om man ikke kan tale om historisk kildeværdi i detaljerne mens andre mener at de snarere som en slags romantiske fortællinger afspejler en senere tids forestillinger om den svundne tid. Under alle omstændigheder gør den lange og komplicerede

Træfigur fra gotisk altertavle, Sennels Kirke. Figuren forestiller en sørgende kvinde, antagelig Jesu Moder

Træfigur fra gotisk altertavle, Sennels Kirke. Figuren forestiller evangelisten Lukas med skriftrulle og baret.

overlevering det vanskeligt at vide hvad der oprindeligt har været i den enkelte vise, og hvad der er digtet til eller forandret i tidens løb hvor den ene sanger efter den anden har givet sin version af det oprindelige digt (hvis der overhovedet har været et oprindeligt digt, for der kan vel også være tale om at forskellige tilløb til fortællinger i tidens løb er føjet sammen til en helhed i de tekster vi nu kender). De fleste, der i nyere tid har skrevet om folkeviserne, har derfor også forholdt sig noget tvivlende til deres værdi som kilder til middelalderens historie, men derimod fremhævet det almenmenneskelige i dem og, hvad der i denne sammenhæng nok nærmest er det samme, deres poetiske værdi. Siden romantikkens tid hvor Oehlenschläger og Grundtvig og andre såkaldte guldalderdigtere udtalte sig begejstret om folkevisernes værdi og selv bestræbte sig på at efterligne deres stil, har der været almindelig enighed om disse digtes store betydning for den danske litteratur, dels som et smukt vidnesbyrd om dens kvalitet i en fjern fortid hvor vi ikke har meget at stille op som sidestykke til de store digterværker, som vi finder i anden europæisk litteratur fra

¹ Carl S. Petersen og Vilhelm Andersen: illustreret dansk Litteraturhistorie, 1929. bd. I, s. 169.

² Denne udregning findes i Danmarks Gamle Folkeviser bd. XII, s. 401, og skyldes Erik Sønderholm.

denne tid, og dels som en levende inspirationskilde for senere digtere.

Erik Sønderholm skriver i sit afsnit om kilderne „at såvel historiske som også - og det endda i ganske særlig grad - trylleviser i nok så høj grad bør ansues som symbolistiske elskovsdigte, og ikke som folkeminder om historie og overtro”.³) Hvis det forholder sig sådan (hvilket jeg tror det gør), er det klart at lokaliseringen at bestemte folkeviser til bestemte egne i landet er en meget tvivlsom sag. Hvis f. eks. visen om Ebbe Skammelsøn skulle være „almen-menneskelig”, har den selvfølgelig ikke mere med Thy at gøre end med andre dele af landet, men lad os nu alligevel undersøge hvad materialet i Danmarks gamle Folkeviser (herefter forkortet DgF som det almindeligvis gøres) viser os om visernes omtale af Thy og steder i Thy.

I DgF's bind XII er der heldigvis blandt forskellige andre indeks også et over stednavne, og her kan man finde de steder hvor Thy og steder i Thy omtales. Men straks vi slår op på den første henvisning, står vi over for et problem som er typisk i folkeviseforskningen, nemlig at der er mange versioner af den samme vise, og der er en del forskel mellem dem, endda ofte stor forskel. Her drejer det sig om DgF 29: Gralver Kongesøn. Det er en ret forvirret historie som drejer sig om Gralver der beslutter at ride hen og besøge „stalten Sinild”. På vejen møder han „den lede orm” og kæmper med den i tre dage før han endelig overvinder den. Han bringer nu dens hoved til Sinild som straks tilbyder ham sit rige og sig selv som brud, men han afslår det fordi hun ikke vil lade sig kristne, hvad der var hans betingelse for, at han aldrig vil svige hende. Nu viser det sig imidlertid, at han har en anden kæreste „i østerkongens rige”, og derhen begiver han sig nu. På vejen møder han en jættem, som han overvinder efter tre dages kamp, og nu kan han nå frem til jomfru Blidelille og blive gift med hende - hun er åbenbart kristen, for der stilles ingen betingelser. Denne vise er overleveret i flere håndskrifter. DgF anfører 7 forskellige versioner hvoraf den vigtigste er fra 1610, men i alle dem er der ikke tale om Thy. Det sker først i en optegnelse som Evald Tang Kristensen har gjort i 1871 hos en 71-årig enke. Her lyder begyndelsen til digtet således:

Der ligger en Bjærg imeld Mølm og Ty,
saa langt udi Østerlande:
derunder saa ligger den lede Lindeworm,
han vil den Land lægg' øde.

Thy nævnes her, men har åbenbart kun i denne gamle kones bevidsthed noget med visens indhold at gøre, og det skyldes vist nok snarere at hun, som er fra Ringkøbing Amt, har et vist kendskab til Thy som de andre optegnere ikke har haft.

I visen Ellen Ovesdatter (DgF nr. 233) er der tale om både Thy og Mors også i de ældste optegnelser, men ved nærmere eftertanke viser det sig dog at være en tvivlsom sag. Visen begynder med at to herrer taler om Ellen Ovesdatter: hvorfor er der så meget tale om hende? det er ikke fordi hun ejer meget guld eller meget jord, men på grund af hendes skønne hår (som vel står for skønhed i det hele taget). Den ene af herrerne, hr. Magnus, vil nu ride til

„Versløffgaard” for at få fat på hende. Det er uklart hvor det ligger, ligesom det er uklart hvorfra han kommer, men da han kommer til Sallingsund, „da spurgte han til Thy”⁴) om Ellens fader, hr. Ove, er hjemme hvilket jo tyder på at han ikke har reelle hensigter. Han møder hende nu i kirken, men hun slipper fra ham ved en list og sejler væk over Sallingsund og råber triumferende til ham

God nat hr. Magnus
jeg bliver end mø inat.

Jeg ved ikke om man kan kalde det det almenmenneskelige at en kæd og forslagen pige undgår en forfører, men det er i alle fald noget som kan ske uden tilknytning til nogen speciel egn. Her er det interessant at se hvad Svend Grundtvig skrev i sin kommentar til visen, for han er meget optaget af at undersøge historisk baggrund og lokal tilknytning. Han skriver: „Denne Vise har jo vel af Peder Syv⁵) faaet en Paategning, der kunde synes at hjemle den Plads i den historiske Række, naar han i sin til den føjede „Anmerkning” siger: „som jeg finder i Slekkebøgerne, da var hun Her Ove Lunges Datter af Klavsholm; Og skal dette være skeet ved Aar 1386”, men dette Vink har jeg dog ikke vovet at følge, da jeg ikke har fundet det bestyrket enten af Visen selv eller andre Omstændigheder. Alle Opskrifter, undtagen A⁶), lade Øen Mors i Limfjorden være den paatrængende Elskers Hjem; men i de øvrige Stedbestemmelser hersker megen Usikkerhed. D og E⁷) lade Magnus komme fra Morsingland og spørge derfra over til Thy, hvilket vel lod sig gjøre paa flere Punkter, da Øen paa tre Sider er om given af Thyland, naar dertil regnes baade Thyholm og Vester-Hanherred; og disse to Opskrifter lade ogsaa, ligesom A og C⁸), Ellen fra Kirken flygte „over Sund”, og der er da smaa og store Sunde nok at tænke paa. Men naar B⁹) lader Magnus komme til Sallingsund og der spørge over til Thy, saa er dette ikke godt at forstaa, eftersom dette Sund intet har med Thy at skaffe, men skiller Mors fra Salling. B siger videre, at Magnus er paa Vejen til „Versløvgaard”, som er Aages (Oves) og hans Datters Hjem; men nogen saadan Gaard kjendes ikke. Man kan herved ikke vel tænke paa den gamle Frøslevgaard, der alt nævnes i det 14de Aarhundrede, thi den ligger paa Mors, ligesom Vejersålevgaard, som Abr.¹⁰) tænker paa, og Mors var jo Magnusenes og ikke hendes Hjemland; og dersom man vilde gætte paa den gamle Vesløvgaard paa Hannæs, saa bliver det jo Feggesund og ikke Sallingsund, der ligger mellem den og Mors. D nævner endnu Vibe Kirke som Begivenhedernes Skueplads, og herved kunde man da tænke paa Vile i Salling tæt ved Sundet eller maaske paa Hvidberg i Thy (og paa Mors).

⁴ Jeg har normaliseret retskrivningen, som er ret vild i de gamle optegnelser.

⁵ Peder Syv udgav en stor trykt visesamling i 1695.

⁶ Med store fede bogstaver betegnes de forskellige opskrifter. A er en opskrift fra 1584.

⁷ Dog E stammer fra ca. 1670.

⁸ C stammer fra 1622.

⁹ B stammer fra 1590.

¹⁰ Her er tale om Abrahamson som sammen med Nyerup og Rahbek udgav en visesamling 1812-14.

³ Danmarks Gamle Folkevisen bd. XII, s. 299.

Alle disse Steder: Mors, Thy, Sallingsund, ligge imidlertid saa langt fra Klavsholm, der er 14 Mile fjærnet fra Sallingsund, at det ikke gaar an at sætte disse Punkter i nogen umiddelbar Forbindelse, og Syv har jo ogsaa i sin egen Text beholdt „Versløvgaard” som Ellens Hjemsted. Hertil kommer, at en Ove Lunge til Klavsholm er ganske ubekjendt. En Ove Lunge til Basnæs i Sjælland kjendes ved Aar 1446-47, og en anden Ove Lunge til Tirsbæk levede først i 16de Aarh., medens Klavsholm i det 14de Aarh. tilhørte en Oluf Olufsen Lunge, der forekommer Aar 1359 og 1365.”

Jeg har anført dette lange stykke for at vise hvor omhyggeligt og kritisk Svend Grundtvig arbejdede med spørgsmålet om overleveringens historiske baggrund, men samtidig også for at vise at det, der kom ud af det, nærmest var at der ikke er nogen historisk baggrund, og at stednavnene i visen nærmest er poetiske lokaliteter uden sammenhæng med den reelle verden.

Der er endnu et par stykker af samme slags: DgF 479: her har Anders Sørensen Vedel som udgav den første trykte samling af viserne i 1591 føjet navnet Ty ind, men det findes ikke i de andre opskrifter. I DgF 187 fortælles om Karl der tages til fange og bliver ført til Vestervig hvor han bliver befriet af jomfru Mettelil, men forskellige detaljer og visens sammenhæng viser at det ikke drejer sig om Vestervig i Thy, men om en svensk lokalitet: Vestervik i det nordøstlige hjørne af Småland. I DgF nr 268 optræder navnet Vestervig også i en opskrift fra et håndskrift der blev påbegyndt i 1570 og afsluttet ca. 100 år senere, mens det ikke forekommer i de øvrige fem opskrifter der kendes af visen. Den handler om Ellens-borrig som mod sin moders vilje er forelsket i hr. Tymand, og da hun af den grund sendes bort fra sit hjem, kommer hun hen til sin elskede, og både hans moder og han selv vil gerne have hende, så det ender godt uden nogen videre dramatik. Igen står vi med en vise hvor hverken overleveringen eller noget træk ved selve visen giver den nogen videre tilknytning til Thy.

Kong Christoffer og Henrik Tagesen

Når vi har arbejdet os igennem disse henvisninger i DgFs indeks, er der kun tre viser tilbage, men de synes til gengæld at have en mere solid tilknytning til Thy. Det er samtidig nogle af de mest berømte fordi de er anerkendte for deres poetiske kvaliteter.

Det er for det første DgF 162: Kong Christoffer og Henrik Tagesøn. Visen handler om bondeoprøret i 1441, men er først overleveret i Vedels trykte visesamling fra 1591 og desuden i et håndskrift fra 1622. Mange forskere mener at den er opstået tæt på begivenhederne fordi den viser en ret god forståelse af de geografiske forhold og en hel del overensstemmelse med andre kilder. Det er ikke ganske klart hvad grunden til opstanden var, men der nævnes dels modstand mod et stadig mere trykkende adelsvælde, dels loyalitet mod den afsatte kong Erik af Pommern der vistnok stadig intrigerede for at komme tilbage på tronen. Visens første halvdel handler om kong Christoffer som er bekymret over bøndernes opstand og søger hjælp på tinget. Men derefter skildres bondehæren som under ledelse af Henrik Tagesøn brænder kongsgården i Aggersborg, men derefter støder sammen med kongens hær - andre kilder siger det var på Sct. Jørgensbjerg - og først vinder et slag, men derefter taber

et. Her falder Henrik Tagesøn, men han værger sig mandigt:

Siden han kom på sin' knæ at stå
vel otte riddere slog han ihjel.

Det var Henrik Tagesøn
så sig op mod sky:
Nu da rømmer de Morsing
og så de forræder af Thy.

Først da rømmer de Morsing
og så de forræder' af Thy,
efter da stod de Vendelbo'r,
de ville ikke fly.¹¹⁾

Der er ikke andre kilder end folkevisen som fortæller at morsingboerne og thyboerne flygtede fra slaget; Svend Grundtvig mener at visens lidenskabsløse karakter berettiger ham til at sige: *„Den har da vist lige saa lidt hjemme i Vendsyssel som i Thy eller paa Mors, men blev maaske først lagt af en Svend i Kongens Hær, der ingen politisk Anskuelse havde, men vel Øje og Hjærte for Heltemod, hvor det end viste sig.”* Denne tanke har dog ikke vundet nogen tilslutning, men de fleste antager at denne vise er digtet i Vendsyssel hvorfra oprøret også udsprang. Aksel Olrik skriver: *„Sangeren er utvivlsomt på bøndernes side og da netop Vendelbo; man kan høre landskabsuviljen til Morsinger og Thyboer, hvilke sidste - som de nærmeste - han har størst uvilje til ...”* I lyset af denne bedømmelse behøver thyboer vist ikke at skamme sig over et dårligt ry som det ikke er bevist at de fortjener.

Ebbe Skammelsøn

Når vi kommer til DgF nr. 354: Ebbe Skammelsøn, drejer det sig om den sikkert mest berømte af alle folkeviser. Den prises af alle der har beskæftiget sig med den. I sin

*„Adelus”. Fra opførelsen af rockoperaen „Ebbe Skammelsøn” i Snedsted 1996.
Foto: Claus Madsen.*

¹¹ Retskrivningen er normaliseret.

kommentar i DgF skriver Axel Olrik:

„Denne Vise, der er blandt det ypperste, vor Middelalderdigtning har at opvise...”, og i sin litteraturhistorie skriver Oluf Friis at den „... betegner Højdepunktet af den danske Riddervise...”

Ebbe Skammelsen hører sin egen vise sunget. Agnes Slott-Møllers billedfortolkning af visen. Af: Agnes Slott-Møller: Folkeviser billeder, 1923.

Den er overleveret i 7 forskellige opskrifter der varierer meget med hensyn til længde. Den korteste er på 36 vers, den længste på 71. De fleste kender den sikkert bedst i Axel Olriks rekonstruktion der er på 32 vers, og som på en beundringsværdig måde indgår i den levende tradition af stadig nye variationer over det overleverede stof som karakteriserer genrens liv gennem mange århundreder.

Handlingen er kendt: Den rige stormand Skammel i Thy har fem sønner, men det går galt for to af dem. Den ene er Ebbe som tjener i kongens gård (han er altså en slags soldat - sikkert højststående), og imens lokker hans broder Peder hans kæreste idet han siger at Ebbe er død. Der arrangeres hurtigt et bryllup, men Ebbe har haft betydningsfulde drømme som fører til at han skynder sig hjem. Han kommer dog først på selve bryllupsdagen, d.v.s. i en tid hvor en skilsmisse var noget nærmest utænkeligt, kommer han for sent. Han vil straks ride bort, for han forudser problemer hvis han bliver, men hans mor holder ham tilbage og giver ham det ærefulde hverv at skænke

Skænked han den brune Mjød
og saa den klare Vin;
hver Tid han til Bruden saa,
da randt ham Taar paa Kind.¹²⁾

Ebbe følger bruden til brudehuset og får her lejlighed til at tale med hende om hendes løftebrud, men hun holder sig til det fait accompli som brylluppet er. Nu er Peder hendes mand, men hun vil være som en moder for Ebbe. Han siger at de kunne flygte sammen efter at han har slået Peder ihjel, men her svarer hun med det berømte vers

Slaar I Peder eders Broder ihjel
siden skal I mig miste!
saa maa I sørge Eder selv til Død
som vilden Fugl paa Kviste!

Det er for meget for Ebbe, han hugger hende ned med sit sværd og går derefter ind for at hente Peder med det blodige sværd under sit skarlagenskind. Han taler til broderen med en bittert ironisk tvetydighed da han siger

Hør du Peder Skammelsøn
du tøver alt for længe:
Bruden længes fast efter dig
udi sin Brudeseng.

Peder, som allerede har vist sit lumske sindelag ved at forføre sin broders fæstemø, viser sig nu som en fej usling da han prøver at købe sin sikkerhed på brudens bekostning ved at tilbyde Ebbe den første nat med hende, men forgæves, Ebbe dræber ham og går siden amok og sårer både faderen og moderen. Men så er han også fredløs og må „træde saa mangen Sti vild”.

Agnes Slott-Møller: Ebbe Skammelsen i bryllupsgården, 1908-09. Af: Lise Svanholm: Agnes og Marie, 1991.

Det er en kort og sluttet fortælling som ikke byder på sikre holdepunkter for fortolkningen. Fra gammel tid har man særlig fokuseret på Adelus' afvisning af Ebbes forslag om at han skulle dræbe Peder så de kunne flygte sammen. Olrik har formuleret denne opfattelse på en nærmest monumental måde: „... disse to, Ebbe og hans Fæstemø, begge ædle Sjæle og elskende hinanden, staar her i den uløseligste Modsætning, han er dybt og ene grebet af sin Lidenskab, hun lydende en Pligtlov; med Klage har hun gjort ham rede for sin Stilling, men da han foreslaar at bryde den ved Frændemord, Drab paa hendes Husbond, da rejser hun sig som et tirret Vilddyr af sin Bolig, og Ordene flyder med saarende Braad imod ham . . .” Andre har derimod hævdet en mindre ideel, men ikke urealistisk opfattelse hvorefter Adelus ikke er så ædel, men i virkeligheden er blevet forelsket i Peder og derfor har brudt sit løfte til Ebbe, og det er derfor hun giver det afvisende svar. Man kunne også tænke at Ebbes tilbud måske ikke er så tiltalende for en kvinde der havde tænkt sig at blive gift med en rig mands søn og indgå i hans privilegerede tilværelse, for Ebbe har egentlig kun den fredløses usikre og æreløse tilværelse at byde på. Peder er almindeligvis kun opfattet som en skurk, men i en nyere litteraturhistorie hævdes det at han er forblevet tro over for sit miljø, mens Ebbe har svigtet det ved at tjene kongen, og derfor støtter familien, og især moderen, ham i at lokke Ebbes fæstemø. Idet familien derved er loyal over for den klasse af adelsbønder, den hører til, bliver den samtidig illoyal over for Ebbes oprindelige ret til pigen, så forfatteren kan resumere: „[Visen] kan fortolkes som en stor visedigters skarpsindige analyse af modsigelser i

¹² Jeg gengiver Olriks rekonstruktion fra DgF VI, s. 205.

klassens ideologi”¹³) Når man tænker over disse forskellige synspunkter, kan man indse at forståelsen af teksten til en vis - temmelig høj - grad beror på hvilken forforståelse af tilværelsen læseren kommer med.

„Adelus og Ebbe Skammelsøn”. Fra rockoperaen „Ebbe Skammelsøn” i Snedsted 1996. Foto: Claus Madsen.

Visen blev meget populær og er udbredt over store dele af Skandinavien, særlig i Sverige hvor man også udpeger mange steder til at være Ebbe Skammelsøns hjemsted. Der er så også blevet digtet videre på den. En version fortæller at Ebbe til bod for det rasende myrderi lod lænker sætte på foden og om livet, men at de faldt af ham af sig selv efter lang tid hvilket blev fortolket som et tegn på at Gud havde tilgivet ham. En anden fortæller at han flakker hvileløs om indtil han hører sin vise sunget og først derefter får fred i graven.

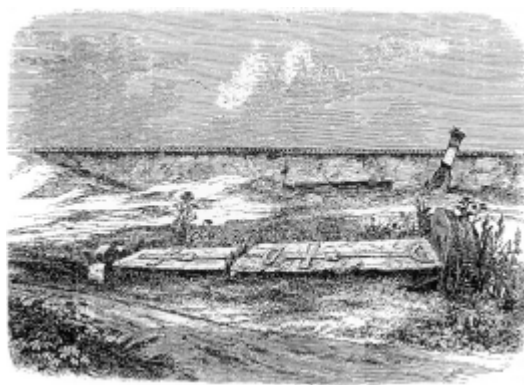
Spørgsmålet er nu hvilken tilknytning visen har til Thy? Axel Olrik har gjort et stort og grundigt arbejde for at udrede dette, og han kommer til det resultat at digtet stammer fra tiden mellem 1263 og 1300, men hans argumenter for dette er siden blevet kritiseret, og man har formodet en væsentlig senere affattelse, omkring 1500; imidlertid synes der at være enighed om at visen virkelig bygger på stof fra Thy. Olrik skriver: „... det er sikkert en romantisk, en af en Digter formet Vise. Intet i den tyder paa et Stof hvis Enkeltheder tilhørte den virkelige Verden . . alle disse Personers Optræden bestemmes af fint gennemført æstetiske Hensyn; for det virkelige Livs Tilfældigheder er her ikke Plads . . . Paa den anden Side er der ikke Tvivl om, at Digteren vil give sit Værk en udpræget Hjemsteds karakter: han nævner den Egn, der er Skueplads . . og han indfører med det samme et Personnavn, der er ejendommeligt for de vestligste og nordligste Egne af Jylland . . [Visen] maa bygge paa et stedligt Fortidsminde fra en eller anden Egn i Ty; et folkesagn maa have udført den første Formning af Stoffet til Brug for Visens Sanger.” Det er sikkert det længste

man kommer i retning af at undersøge visens forhold til virkeligheden. Vi har ingen beviser, men en lang række vidnesbyrd om at sagnet har knyttet Ebbe Skammelsøns historie til gården Nordentoft i Thy.

Liden Kirsten

Problemet om den såkaldte bagvedliggende virkelighed har været endnu mere påtrængende i DgF nr. 126 om Kong Valdemar og hans søster fordi det her handler om historiske personer. Derved er der flere kilder at undersøge, og resultatet bliver af større betydning.

Visen fortæller om kong Valdemar, som regerede fra 1157 til 1182, og som siden blev kaldt den Store, og hans dronning Sofie. Hun vil gerne have at kongen tillader at hendes broder, Buris, gifter sig med kongens søster, Kirsten. Men kongen afviser det, for Buris er en hestetyv, og kongen har i det hele planer om at give hende til en mere betydelig ægtemand. Dronningen slår nu i bordet og siger: „Gud lad mig leve og hævne det ord.”¹⁴) Kongen advarer hende mod at forråde Liden Kirsten og drager så i ledning. Da kongen er borte, truer Sofie sin broder Buris til at lægge an på Kirsten for at forføre hende skønt han først afviser det af frygt for følgerne. Han forsøger sig forgæves i tre måneder og meddeler så søsteren at han ikke har haft held med sig. Hun skriver da runer som han skal kaste for Kirsten, og de får da også det forønskede resultat

Liden Kirstens grav. Illustreret Tidende, 1860.

Når andre jomfruer de ganger i eng
så ganger Liden Kirsten med Buris til seng.

Efter ni måneder føder Kirsten en datter, og netop på den samme dag vender kongen hjem fra krigen. Han savner sin søster ved modtagelsen, men da han spørger efter hende, siger dronning Sofie at hun har født et barn. Kongen befaler at hun skal hentes og sender først fem og siden ni svende efter hende. Hun er nok klar over at det vil gå galt og beder de hjælpende kvinder at sørge for barnet og få det døbt. Da Kirsten kommer til kongen, forlanger han at hun skal synge og danse med femten riddere, og skønt hun må være udmattet efter fødslen, klarer hun disse anstrengelser så kongen kan bebrejde dronningen at hun har villet skade Liden Kirsten med en løgn. Da klemmer Sofie mælk ud af Kirstens bryst, og kongen er overbevist

Kongen han blev så rød som et blod,

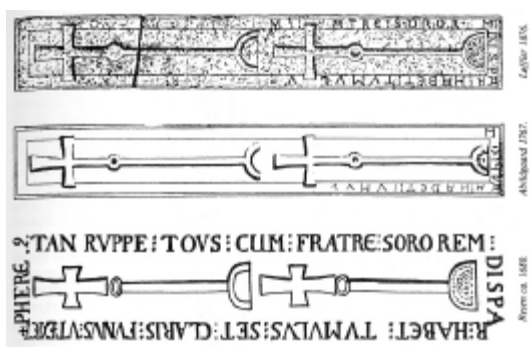
¹³ Dansk Litteraturhistorie I, s. 537. Gyldendal 1984.

¹⁴ Jeg har normaliseret retskrivningen i dette og de følgende citater fra avisen.

Liden Kirsten blev så sort som jord
Den herre blegned under rosenkind,
„Nu har al min glæde fået ende.”

Herregåden Vestervig Kloster på Resens Atlas fra omkring 1680. Kortet vender mod syd. A: Klosterkirken. B: Liden Kirstens grav. C: Degnens hus. D: Ny klosterhave. E: Ny ladegårds grundvold og tærskelplads. F: Herregårdens nye bygninger. G: Gamle ladegård. H: Gamle sognekirke. I: Skt. Thøgers kilde. K: Tingsted. L: Præstegård. M: Stuehus. (Bogstavet M mangler på kortet, men omtales i Resens tekst). N: Kålhavn.

Dobbeltgravstenens indskrift i tre gengivelser.

Kirsten beder om nåde, men kongen er ubøjelig, for han har lige aftalt et fordelagtigt giftermål for sin søster med „kongens søn af England,” og dronningen vil heller ikke bede for „en slegfredkvinde”, så kongen pisker hende til døde med ni læderpiske. Kirsten forsøger at skjule sig under dronningens kjole, men hun sparker hende ud så hun igen kan blive ramt af piskan. Dronning Sofie er skildret som et monster af ondskab, for da kongen spørger om hvor Kirsten skal begraves, så siger hun: på gaden i Ribe så hun kan ride hen over hendes grav hver dag. Det vil kongen dog ikke være med til, så han bestemmer at hun skal begraves i klosteret i Vestervig som også skal arve hendes guld. Boris bliver straffet på en tilsvarende barbarisk måde idet hans højre hånd, hans højre arm, hans ene fod og hans højre øje skal tages fra ham. Han bliver også sendt til Vestervig hvor han står lænket i klosterporten, men lidt senere siger visen godt nok at han er på sin gård og hver dag går til graven, lænket med en lænke der er syv mile lang.

Hvis man ser bort fra spørgsmålet om visens historiske sandhed er det jo en højst underlig fortælling, der ligesom bygger på at der er en for stærk binding mellem kongen og

hans søster således at dronningen bliver skinsyg og derfor sætter den skrækelige intrige i gang som ender med at Kirsten dræbes. Det hjælper hende jo ganske vist ikke til at få mere udelt opmærksomhed fra kongen, for efter afstraffelsen af liden Kirsten siger han

Sofie, forlad dig derpå
jeg bliver dig aldrig af hjertet god.

Desuden bliver hendes egen broder, der har været hendes redskab i den morderiske affære, også straffet på det grusomste. Visen er desuden et vidnesbyrd om en tid hvor en kvindes kyskhed var af allerstørste betydning for slægten fordi hun ved et godt parti kunne forøge dens magt og anseelse mens åbenbart selv en konge ikke kunne bære den vanære der fulgte med at hun skulle have et „slegfredbarn”.

Denne vise er vidt udbredt i hele Skandinavien og er også kendt i Tyskland, så derfor er et vigtigt spørgsmål: er det en dansk vise som har bredt sig til de andre lande og der til dels har fået andre navne på de optrædende personer, eller er det en udenlandsk vise som den hjemlige tradition har forsynet med navne fra den danske historie? Svend Grundtvig, som helliger denne vise en endog særlig lang undersøgelse, konkluderer at det er en dansk vise der har bredt sig til de andre lande, og der synes at være enighed om at dette er en korrekt konklusion.

Visen er den eneste kilde til denne fortælling om Valdemar den Stores grusomhed mod sin søster, men Svend Grundtvig antager dog at der ligger „en væsentlig sand Beretning” til grund for den, og ligeledes at der ikke er grund til at tvivle på at Liden Kirsten ligger begravet i Vestervig, „saa længe intet andet Sted kan gjøre Fordring paa at besidde hendes Grav”. Axel Olrik skriver derimod efter en endnu mere indgående undersøgelse af de historiske formodninger som kilderne tillader at man opstiller, og han er betydelig mere skeptisk. For det første skriver han at visens hovedperson „Liden Kirsten er saa flygtigt kendt, at der blot rejses nye Vanskeligheder, men ikke vindes Klarhed ved Sammenligning af Historie og Digt”. Traditionen om at Liden Kirsten ligger begravet under den store ligsten nord for kirken er først optegnet i Anna Krabbes visehåndskrift fra 1615, mens begivenhederne fandt sted omkring 1160. Dette er ganske vist den tid som ligstenen stammer fra, men da graven først blev åbnet i 1610 var der ikke én, men to lig, og fornyede undersøgelser i 1875 og 1962 har vist, at det var liget af en kvinde og en mand. I sin bog om Vestervig Kirke (1990) resumerer Henrik Bolt-Jørgensen resultatet således: „Den ældste grav rummede liget af en velskabt kvinde paa mellem 30 og 50 år. I den få år yngre grav lå liget af en mand på omkring 50 år, som var præget af stærkt fysisk forfald”. Desuden ved man at de rester af en nu udvisket indskrift på stenen som man tidligere har været i stand til at læse, har lydt: „... cum fratre sororem dispar habet tumulus...”, dvs. „...en adskilt grav rummer en søster med en broder...” Måske skulle man tro at dette afgjorde sagen, for Liden Kirsten og Buris var jo netop ikke søskende, men i middelalderen kunne man betegne mænd og kvinder der havde tilknytning til klosteret som brødre og søstre. Så hvis de for eksempel havde været forvist til klosteret, kunne det passe - men Liden Kirsten var jo blevet dræbt af kongen og kun begravet i Vestervig, så

hun kan vel næppe siges at have haft tilknytning til klostret? Dertil kommer nu uklarheden om Buris' identitet. Der kan være tale om to, nemlig en Buris, der var Valdemars brodersøn, og en Burisleif, der var dronningens halvbroder. Den første stiftede et kloster i Tvis i 1164 og blev fængslet i 1167 på grund af oprørske planer. De ældste kilder siger nu at han blev druknet og dels at han blev blindet og lemlæstet. Langt senere i begyndelsen af det 16. årh. var der et sagn i Tvis om at han var blevet lænket sådan at han kunne gå fra klostret til kirken. Efter Olriks mening er det dette sagn der er blevet blandet sammen med visen om Liden Kirsten og Buris, og han slutter sin gennemgang med denne bemærkning: „Der findes intet virkelig gammelt og selvstændigt sagn om, at Buris har været fængslet i Vestervig kloster. Der findes slet intet sagn om at han skulde være jordet i samme grav som Liden Kirsten”.¹⁵⁾

Arvesølvet

Det er tydeligt at undersøgelsen af en såkaldt „virkelighed bag viserne” kun fører ud i bundløse dyb af gætterier, og

derfor skulle man hellere koncentrere sig om at forstå viserne som digtning og forsøge at gribe deres indhold med tanke og følelse, så man forstod den alvor det har, i stedet for at støtte sig til den tanke at deres alvor skulle bestå i at de begivenheder der skildres, er gået sådan til i alle detaljer og på det og det sted. De gamle forskere ville gerne føre viserne så langt tilbage som muligt og tilskrive dem en vis autoritet. Dette skete af nationale grunde, for at skabe en stor og gammel dansk historie, men deres egen samvittighedsfulde forskning ydede allerede et stærkt bidrag til at få en mere nøgtern og kritisk opfattelse frem. Danmark er vel også lige stort (eller småt) hvadenten de gamle digte er digtede af adelsdamer i 1500-tallet eller af omvandrende markedssangere eller hvem det nu har været. Hvad vi har grund til at være stolte over, er at de gamle digte er bevaret i så stort et tal og er blevet fremlagt så overskueligt og studeret så grundigt at de nu for altid danner det kostbare arvesølv i vores litteratur.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1999, side 19-34).

---

¹⁵ Gennemgangen af disse problemer bygger på Olriks betragtninger som de findes i DgF X s. 266.